

Liczebność wybranych lęgowych gatunków ptaków związanych z korytem Gwdy i jej dopływami

Przemysław Wylegała

Abstrakt: W pracy przedstawiono stan populacji 5 gatunków ptaków wodnych związanych z Gwdą i jej dopływami (Piława, Plitnica, Rurzyca, Głomia) o łącznej długości 214 km. Badane rzeki przepływają przez tereny zalesione i charakteryzują się spadkiem podłużnym wynoszącym na różnych odcinkach od 0,30 do 1,54 ‰. W roku 2019 na badanym terenie populacje lęgowe badanych gatunków oceniono na: 33–40 par gągoła *Bucephala clangula* (1% populacji krajowej), 24–30 par nurogęsi *Mergus merganser* (1–2% populacji krajowej), 49 par zimorodka *Alcedo atthis* (0,8–2,0% populacji krajowej), 83–89 par pliszki górskiej *Motacilla cinerea* (0,9–1,3% populacji krajowej) i około 1025 par brzegówki *Riparia riparia* (0,3–0,7% populacji krajowej). Dorzecze Gwdy pełni istotną rolę w skali kraju dla zachowania pięciu badanych gatunków ptaków. Zagęszczenie brzegówki było najwyższe z dotychczas stwierdzonych w naturalnych siedliskach w dorzeczu Odry.

Słowa kluczowe: zlewnia Noteci, obszar Natura 2000 Puszcza nad Gwdą, ptaki lęgowe, gatunki wodne

Numbers of some breeding bird species in the valley of the Gwda river and its tributaries.

Abstract: This paper presents the numbers of 5 waterbird species counted in the Gwda river and its tributaries (the Piława, Plitnica, Rurzyca, Głomia) of the total length of 214 km. The rivers flow through forested areas. The slope of their beds ranges from 0.30 to 1.54‰. In 2019 within the whole surveyed area we found 33–40 pairs of Goldeneyes *Bucephala clangula* (1% of the national population), 24–30 pairs of Common Mergansers *Mergus merganser* (1–2% of the national population), 49 pairs of Common Kingfishers *Alcedo atthis* (0.8–2.0% of the national population), 83–89 pairs of Grey Wagtails *Motacilla cinerea* (0.9–1.3% of Polish population) and about 1025 pairs of Bank Swallows *Riparia riparia* (0.3–0.7% of the national population). The Gwda basin plays an important role for the five studied species at the national scale. The density of Bank Swallows was the highest among the ones reported so far from the natural habitats of the Odra basin.

Key words: catchment area of the Noteć river, SPA Forest at Gwda River, breeding birds, waterbirds

W Polsce prowadzono szereg badań ornitologicznych dotyczących awifauny dolin rzecznych. Badania te dotyczyły najczęściej dużych rzek, na ogół o szerokich zalewowych dolinach (np. Nowakowski & Górski 2009, Ławicki et al. 2011, Wylegała 2013, Keller et al. 2017, Winięcki et al. 2018). Małe rzeki pozbawione rozległych terenów zalewowych, pomimo specyfiki zasiedlającej je awifauny, są badane zdecydowanie rzadziej. Do tej grupy należą między innymi liczne niewielkie rzeki w północno-zachodniej Polsce.

Dotychczasowe badania ornitologiczne prowadzone w tym regionie dotyczyły głównie rzek przymorskich, uchodzących do morza (Górski 1982, Górski et al. 1991, Antczak & Mohr 2006, Sikora et al. 2015). Awifauna rzek płynących na południe, należących do zlewni Noteci, jest znacznie słabiej rozpoznana (np. Krzyśków & Jermaczek 2016, Majer 2017msc). Gwda i jej dopływy nie były nigdy szczegółowo badane. Jedyne, wyrwykowe dane pochodzą z roku 1982 i zostały zebrane na początku lipca (czyli poza optymalnym okresem inwentaryzacji), podczas spływu Gwdą od Jez. Wierzchowo do Piły (Karwacki 1991). Nieliczne dane dotyczące tego terenu można też znaleźć w monografii faunistycznej Wielkopolski oraz w opracowaniu dotyczącym obszaru Natura 2000 Puszcza nad Gwdą (Bednorz et al. 2000, Jermaczek et al. 2011).

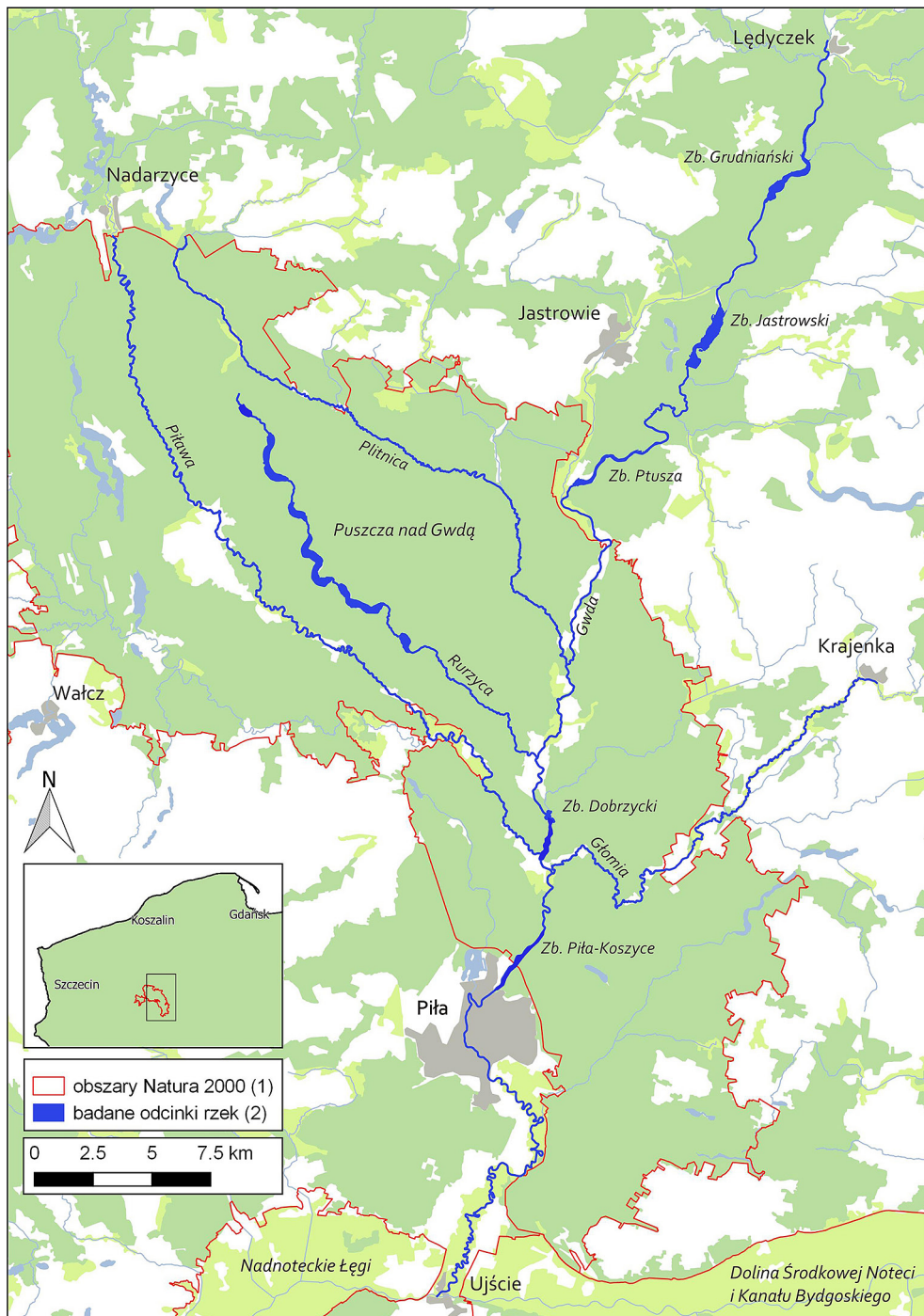
Celem niniejszej pracy jest przedstawienie stanu populacji oraz znaczenia dorzecza środkowej i dolnej Gwdy w okresie lęgowym dla 5 gatunków ptaków wodnych i związanych z rzekami – gągoła *Bucephala clangula*, nurogęsia *Mergus merganser*, zimorodka *Alcedo atthis*, pliszki górskiej *Motacilla cinerea* i brzegówki *Riparia riparia*.

Obszar badań

Inwentaryzacją objęto 5 rzek (Gwda, Piława, Plitnica, Rurzyca, Głomia) znajdujących się w całości lub częściowo w granicach obszaru Natura 2000 Puszcza nad Gwdą PLB300012, w granicach woj. wielkopolskiego (rys. 1). Łączna długość skontrolowanych odcinków rzek wyniosła 214 km (tab. 1). Gwda jest największym dopływem Noteci o średnim przepływie w dolnym biegu wynoszącym 27 m³/s i szerokości koryta około 20–40 m. Wraz ze swoimi lewobrzeżnymi dopływami (Plitnicą, Rurzycą i Piławą) płynie przez silnie zalesione sandrowe obszary Równiny Wałeckiej porośnięte głównie ubogimi borami sosnowymi. Prawobrzeżny dopływ, Głomia przecina uboższe w lasy Pojezierze Krajeńskie. Dolna Gwda poniżej Piły łączy się z pradoliną Toruńsko–Eberswaldzką i w miejscowości Ujście wpada do Noteci (Kondracki 2002). Gwda i jej dopływy charakteryzują się stosunkowo dużymi spadkami podłużnymi. Największe spadki, przekraczające 1 m/km biegu rzeki, występują na Plitnicy, Głomi, Piławie i na środkowej Gwdzie (tab. 1). Brzegi cieków na większości odcinków porośnięte są lasami. Są to głównie dość wąskie płaty łągów (często silnie podmokłych) położone w otoczeniu bardzo ubogich, rozległych borów sosnowych. Górna Plitnica oraz dolna Gwda płyną głównie przez obszary łąkowe. W dolnym odcinku Gwda przepływa przez centrum Piły. Na Gwdzie znajduje się 5 zbiorników zaporowych (Grudniański, Jastrowski, Ptusza, Dobrzycki i Piła-Koszyce). Rurzyca przepływa przez 6 jezior (Krapsko Małe, Krapsko Długie, Trzebieszki, Krapsko Górne, Krapsko Średnie, Dąb), które zajmują blisko 40% długości całego ciek. Niewielkie stawy młyńskie znajdują się także na pozostałych rzekach.

Metodyka

Kontrole terenowe wykonywano z kajaka. Jedynie w przypadku Plitnicy oraz dolnej Głomi (poniżej Skórki), ze względu na niewielką długość tych rzek, niskie stany wody oraz dużą liczbę zwałowisk drzew, kontrole wykonywano podczas powolnego przemarszu wzdłuż brzegu rzeki. Zarówno tempo spływu, jak i przemarszu było podobne i wahało się w granicach 1–4 km/godz. Kontrole rozpoczynano w godzinach porannych (6:00–8:00) i kontynuowano do około godziny 12:00–15:00. Oceny liczebności poszczególnych gatunków ptaków dokonano na podstawie jednej kontroli wykonanej w maju (tab. 1). Z tego powodu liczebność niektórych gatunków (zwłaszcza nurogęsia i gągoła) może

Rys. 1. Obszar badań w dolinie środkowej i dolnej Gwdy

Fig. 1. Study area in the valley of the middle and lower Gwda river. (1) – SPA area, (2) – rivers surveyed during study

Tabela 1. Długości oraz spadki podłużne odcinków rzek kontrolowanych w 2019 roku
Table 1. Lengths and slopes of the river sections surveyed in 2019. (1) – river, section, (2) – length [km], (3) – mean bed slope [‰], (4) – length [km] of the dam reservoir and % of the whole section, (5) – date of the survey

Rzeka, odcinek (1)	Długość [km] (2)	Średni spadek [‰] (3)	Długość [km] zbiornika zaporowego/ jeziora i % długości całego odcinka (4)	Data kontroli (5)
Gwda – cały odcinek	75	0,79	17,5 (23)	–
Gwda (Lędyczek – Tarnówka)	22	1,39	13 (59)	26.05.2019
Gwda (Tarnówka – Piła)	23	0,84	3 (13)	19.05.2019
Gwda (miasto Piła)	9,5	0,30	1,5 (16)	19.05.2019
Gwda (Piła – Ujście)	20,5	0,34	0	20.05.20019
Piława (Nadarzyce – ujście do Gwdy)	50	1,04	1,3 (3)	25–26.05.2019
Głomia (Krajenka – ujście do Gwdy)	29	1,10	1 (3)	09–10.05.2019
Plitnica (Sypniewko – ujście do Gwdy)	34	1,54	0,7 (2)	01, 18.05.2019
Rurzyca (źródła – ujście do Gwdy)	26	0,70	9,8 (38)	30.05.2019
Razem (6)	214	–	30,3 (14)	–

być zanizona i powinna być traktowana jako wartość minimalna. Dla nurogęsia, gągoła, zimorodka i pliszki górskiej zastosowano kryteria lęgowe opisane w opracowaniu Chylareckiego et al. (2015). W przypadku nurogęsia i gągoła za pewne lęgi uznano obserwacje samic wodzących pisklęta, a za gniazdowanie prawdopodobne obserwacje pojedynczych zaniepokojonych samic przywiązanych do fragmentu rzeki lub tokujących par. Za gniazdowanie możliwe uznano obserwacje pojedynczych samic nie wykazujących oznak zaniepokojenia. Notowano także obserwację nurogęsi i gągołów nie wykazujących zachowań lęgowych. W przypadku zimorodka notowano tylko obserwacje wskazujące na gniazdowanie pewne (zajęta nora, lotne młode obserwowane w pobliżu nory) lub prawdopodobne (ptaki kopulujące, ptaki z pokarmem w dziobie, zaniepokojone ptaki w pobliżu nory). Dla oceny liczebności pliszki górskiej zastosowano następujące kryteria lęgowości: gniazdowanie pewne (zajęte gniazdo, ptaki z pokarmem, słabo lotne podloty), gniazdowanie prawdopodobne (zaniepokojone ptaki lub para ptaków przywiązana do fragmentu rzeki), gniazdowanie możliwe (pojedynczy ptak w siedlisku lęgowym, śpiewający samiec). Ocenę liczebności brzegówki dokonano na podstawie liczby nerek odwiedzanych przez ptaki lub nerek, których wygląd wskazywał, że są świeżo wykopane i użytkowane. Dolna wartość prezentowanych zakresów liczebności poszczególnych gatunków dotyczy kategorii lęgowej gniazdowanie pewne i prawdopodobne, a górna wartość dotyczy także obserwacji w kategorii gniazdowanie możliwe. Wszystkie obserwacje oraz trasy przemarszu lub spływu rejestrowano w odbiorniku GPS. Do obliczenia długości badanych odcinków rzek wykorzystano Mapę Podziału Hydrograficznego Polski w skali 1:10 000 (MHP10). Spadki podłużne rzek obliczono na podstawie danych wysokościowych zawartych na mapach topograficznych dostępnych na stronie www.geoserwis.gdos.gov.pl.

Wyniki

Gągoł *Bucephala clangula*. Stwierdzono łącznie 33 pary/samice, które uznano za lęgowe, w tym 15 na Gwdzie, 8 na Rurzycy, 4 na Piławie i po 3 na Głomi i Plitnicy. Dla 14 stanowisk potwierdzono gniazdowanie i obserwowano samice wodzące młode. Pozostałe obserwacje dotyczyły par (w tym tokujących) lub samic latających wewnątrz drzewostanów porastających brzegi zbiorników wodnych. Większość stanowisk lęgowych znajdowała się na zbiornikach wodnych – jeziorach przepływowych, zbiornikach zaporowych i stawach młyńskich. Stwierdzono jedynie 4 samice wodzące pisklęta na rzekach, w tym na górnej Plitnicy, która jest na tym odcinku ciekim o szerokości zaledwie 1–2 m. Odnotowano także łącznie ok. 40 ptaków (w tym 28 samic), które nie wykazywały zachowań lęgowych. Część z tych obserwacji dotyczyła pojedynczych samic obserwowanych na niewielkich rzekach wewnątrz rozległych drzewostanów (4 na Głomi i 3 na Piławie) i możliwe jest, że były to również ptaki lęgowe. Populację tego gatunku w dolinach badanych rzek oceniono na 33–40 par.

Nurogęś *Mergus merganser*. Łącznie odnotowano 10 samic wodzących pisklęta i 12 zaniepokojonych samic, których zachowanie (częsta wokalizacja, pływanie blisko brzegu i przywiązanie do krótkiego odcinka rzeki) wskazywało na obecność lęgu. W centrum Piły obserwowano samicę wodzącą 28 piskląt, które musiały pochodzić przynajmniej od trzech samic (Mohr & Kajtoch 2015). Najwięcej lęgowych samic (11) stwierdzono na Gwdzie, 5 samic odnotowano na Piławie i po 4 na Głomi i Rurzycy. Poza dwoma przypadkami (Jez. Krąpskie Górne i Zalew Grudniański) obserwacje lęgowych ptaków miały miejsce na rzekach. W 7 przypadkach samice wodzące pisklęta stwierdzono na rzekach w obrębie miejscowości. Ponadto stwierdzono łącznie 35 ptaków bez zachowań lęgowych (w tym 32 samice), głównie na Gwdzie i Piławie. Część tych obserwacji mogła także dotyczyć ptaków, które utraciły lęgi. Populację tego gatunku w dolinach badanych rzek oceniono na 24–30 par.

Zimorodek *Alcedo atthis*. Zlokalizowano 49 stanowisk, w tym 42 zajęte nory. Część stanowisk, na których nie udało się znaleźć nor (obserwowano ptaki kopulujące, karmione podloty oraz ptaki dorosłe z pokarmem) dotyczyła prawdopodobnie par, które gniazdowały w oddaleniu od koryta rzeki lub brzegu zbiornika, co zdarza się u tego gatunku (Wylegała 2000). Największe zagęszczenie odnotowano na Gwdzie pomiędzy Tarnówką a Piłą (3,9 pary/10 km). Zagęszczenie przekraczające 3 par/10 km stwierdzono także na dolnej Gwdzie i Piławie. Najniższe zagęszczenie stwierdzono na najmniejszej rzece – Plitnicy, gdzie na 34-kilometrowym odcinku zlokalizowano tylko jeden rewir (tab. 2). Odległości pomiędzy najbliższymi czynnymi norami zimorodka wynosiły 510, 580 i 610 m.

Brzegówka *Riparia riparia*. Gatunek ten odnotowano tylko na dolnej Gwdzie pomiędzy Piłą a Ujściem (20,5 km). Na odcinku tym odnotowano 36 równomiernie rozmieszczonych kolonii, liczących od 3 do 216 nor (łącznie 1025 nor). Zagęszczenie kolonii lęgowych wyniosło 18/10 km biegu rzeki, a liczba nor 500/10 km. Średnia wielkość kolonii lęgowej wynosiła 28 nor. Rozkład wielkości kolonii był jednak silnie prawoskośny z wyraźną dominacją kolonii bardzo małych, liczących do 10 nor, które stanowiły 50% wszystkich (rys. 2).

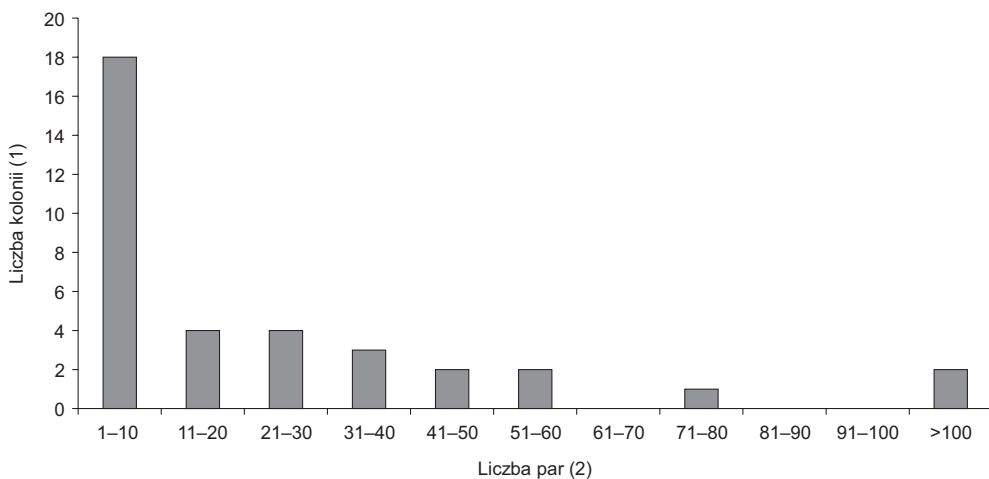
Pliszka górska *Motacilla cinerea*. Stwierdzono 83–89 rewirów. W 34 przypadkach stwierdzono gniazdowanie pewne, w 49 przypadkach gniazdowanie prawdopodobne, a w 6 przypadkach gniazdowanie uznano za możliwe. Największe zagęszczenie odnotowano na Gwdzie pomiędzy Tarnówką a Piłą (6,5 pary/10 km), a na najdłuższym odcinku bez zbiorników zaporowych (Tarnówka-Krępsko, 13 km) zagęszczenie wyniosło

Tabela 2. Liczebność i zagęszczenie zimorodka *Alcedo atthis* oraz pliszki górskiej *Motacilla cinerea* na Gwdzie i jej opływach w roku 2019

Table 2. Numbers and densities of Kingfishers and Grey Wagtails in the Gwda river and its tributaries in 2019. (1) – river, section, (2) – number of pairs, (3) – density of pairs per 10 km

Rzeka, odcinek (1)	<i>Alcedo atthis</i>		<i>Motacilla cinerea</i>	
	Liczba par (2)	Zagęszczenie (par/10 km) (3)	Liczba par (2)	Zagęszczenie (par/10 km) (3)
Gwda – cały odcinek	19	2,5	21	2,8
Gwda (Łędyczek – Tarnówka)	1	0,5	2	0,9
Gwda (Tarnówka – Piła)	9	3,9	15	6,5
Gwda (miasto Piła)	2	2,1	1	1,1
Gwda (Piła – Ujście)	7	3,4	3	1,5
Piława (Nadarzyce – ujście do Gwdy)	16	3,2	26	5,2
Głomia (Krajenka – ujście do Gwdy)	7	2,4	16	5,5
Plitnica (Sypniewko – ujście do Gwdy)	1	0,3	15	4,4
Rurzyca (źródła – ujście do Gwdy)	6	2,3	12	4,6

10 par/10 km. Zagęszczenie przekraczające 5 par/10 km stwierdzono także na Głomi i Piławie. Najniższe zagęszczenia, wynoszące ok. 1 parę/10 km, stwierdzono na Gwdzie pomiędzy Łędyczkiem a Tarnówką, gdzie 60% biegu rzeki obejmują zbiorniki zaporowe oraz na odcinku miejskim w Pile. Lęgowe pliszki górskie (3 pary) stwierdzono także na zalesionych fragmentach dolnej Gwdy poniżej Piły, gdzie ma ona charakter silnie meandrującej, średniej wielkości rzeki nizinnej. Na dwóch stanowiskach stwierdzono lęgi przy zbiornikach wodnych (jezioro oraz zbiornik zaporowy), w miejscach z dużą liczbą powalonych do wody drzew. Średnie zagęszczenie na wszystkich badanych rzekach wyniosło 4,2 pary/10 km. Znaczna część stanowisk, bo aż 46%, związana była z obecnością infrastruktury hydrotechnicznej zlokalizowanej w korycie rzeki lub w jej bezpośredniej

Rys. 2. Rozkład wielkości kolonii lęgowych brzegówki *Riparia riparia* zlokalizowanych na Gwdzie w roku 2019

Fig. 2. Size of colonies of Bank Swallows along the Gwda river in 2019. (1) – number of colonies, (2) – number of pairs

bliskości. Najczęściej były to mosty i wiadukty kolejowe (29,2%) oraz urządzenia piętrzące (11,2%). Stanowiska lęgowe stwierdzono także przy wylotach kolektorów spustowych ze stawów hodowlanych (3,4%) oraz przy stacji kajakowej i na terenie restauracji położonej na brzegu (2,2%). Pozostałe stanowiska zlokalizowane były głównie na zalesionych odcinkach rzek, charakteryzujących się obecnością zwałowisk powalonych drzew i wystających z wody kamieni. Gniazda w takich miejscach lokalizowane były prawdopodobnie głównie w skarpach brzegowych rzek (bez specjalnych poszukiwań znaleziono łącznie 11 tak umiejscowionych gniazd).

Dyskusja

Dorzecze Gwdy, w tym obszar Natura 2000 Puszcza nad Gwdą, są ważną krajową ostoją dla kilku gatunków ptaków związanych z korytami rzek. Gągoł, nurogęś i zimorodek uznane zostały za przedmioty ochrony w tym obszarze Natura 2000 (<http://natura2000.gdos.gov.pl>).

Gągoł występował na tym terenie już co najmniej od lat 80. XX w. (Karwacki 1991). Podczas spływu Gwdą od Łędyczka do Piły w roku 1982 stwierdzono 5–6 lęgowych samic, – o połowę mniej niż w roku 2019. W latach 90. ubiegłego wieku w dorzeczu Gwdy (głównie na jeziorach) znanych już było co najmniej kilkanaście stanowisk lęgowych gągoła (Bednorz et al. 2000). W roku 2010 na rzekach w granicach obszaru Natura 2000 Puszcza nad Gwdą stwierdzono 17 par (Jermaczek et al. 2011). Na tych samych odcinkach rzek w roku 2019 odnotowano 26 par. Tendencje do wzrostu liczebności i rozszerzania arealu obserwuje się u tego gatunku przynajmniej od początku XX wieku (Stajszczyk 2007). Obecnie stan populacji krajowej oceniony został na 3000–4000 par (Chodkiewicz et al. 2015). Populacja gniazdująca nad środkową i dolną Gwdą wraz z jej dopływami stanowi więc około 1% populacji krajowej.

Nurogęś gniazdował nad Gwdą już co najmniej od lat 80. XX wieku. W roku 1982 stwierdzono na środkowej i dolnej Gwdzie 2 samice z młodymi oraz pojedynczego samca (Karwacki 1991). W monografii faunistycznej Wielkopolski nie wymieniono jednak dorzecza Gwdy jako miejsca gniazdowania tego gatunku w latach 80. (Bednorz et al. 2000). Wzrost liczebności nurogęsia i zajmowanie kolejnych dopływów Gwdy miało najprawdopodobniej miejsce w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku. Podczas spływu Ruryczą w czerwcu 2002 obserwowano już 4 samice wodzące pisklęta oraz 16 ptaków niełgowych (dane własne). Obecny stan populacji w dorzeczu Gwdy (24–30 par) wskazuje, że jest to istotny obszar gniazdowania tego gatunku w Polsce. Występuje tu 1–2% krajowej populacji lęgowej ocenianej na 1500–2000 par (Chodkiewicz et al. 2015).

Porównywanie danych dotyczących zagęszczeń populacji lęgowej zimorodka jest utrudnione, ponieważ gatunek ten wykazuje duże fluktuacje liczebności związane głównie z wysoką śmiertelnością w trakcie surowych zim (Kucharski & Sikora 2007). Z tego powodu dane zebrane w różnych sezonach mogą się znacząco od siebie różnić. Ponadto na wartości zagęszczeń ma wpływ długość badanego odcinka rzeki. Przykładowo średnie zagęszczenie dla Gwdy wynosiło 2,3 pary/10 km, ale na poszczególnych odcinkach tej rzeki różniło się znacząco i wahało się od 0,5 do 3,9 pary/10 km (tab. 2). Na dolnej Warcie (145 km) średnie zagęszczenie wynosiło 1,8–1,9 pary/10 km, ale lokalnie, na odcinku 31 km, aż 4,5 pary/10 km (Wylegała et al. 2014). Przyjmuje się, że w odpowiednich siedliskach i w korzystnych latach gatunek ten występuje w zagęszczeniach 2–3 par/10 km, a wyjątkowo, na krótkich odcinkach i w optymalnych siedliskach, nawet 6–10 par/10 km (Kucharski 2015), czyli w takich jakie stwierdzono w dorzeczu Gwdy. W gorszych jako-

ściowo siedliskach zagęszczenia są wielokrotnie niższe, np. na Noteci (185 km) w latach 2008–2011 stwierdzony w zagęszczeniu 0,4–0,8 pary/10 km rzeki, a na Prośnie (218 km) w roku 2010 zaledwie 0,3 pary/10 km rzeki (Wylegała 2013, Wilżak et al. 2015). Wartości zagęszczeń, jak i całkowita liczebność stwierdzona na badanym obszarze wskazują, że dorzecze Gwdy pełni istotną rolę dla tego gatunku. Populacja krajowa oceniana jest na 2500–6000 par (Chodkiewicz et al. 2015). W dorzeczu środkowej i dolnej Gwdy gniazduje więc około 0,8–2,0% krajowej populacji zimorodka.

Brzegówka należy w Polsce do gatunków średnio licznych (Chodkiewicz et al. 2015). Podobny status gatunek ten ma w Wielkopolsce, gdzie w latach 80.–90. ubiegłego wieku stan populacji oceniono na 30 000–35 000 par, choć była to ocena szacunkowa oparta na sumowaniu wyników z okresu około 20 lat (Kuźniak 2000). Większość stanowisk lęgowych brzegówki w Polsce znajduje się w środowiskach antropogenicznych i często ma efemeryczny charakter (Chmielewski & Nawrocki 2007). W przeciwieństwie do wschodniej Polski, w zachodniej części kraju gatunek występuje zdecydowanie rzadziej w naturalnych skarpach nadrzecznych. Wynika to z większego przekształcenia koryt rzecznych w tym regionie. Stwierdzone na dolnej Gwdzie zagęszczenia kolonii i par lęgowych brzegówek są najwyższymi stwierdzonymi do tej pory w dorzeczu Odry. Na skanalizowanej Noteci w ogóle nie stwierdzono gniazdowania tego gatunku, na dolnej Warcie (145 km) w roku 2013 stwierdzono średnio 37 nor/10 km, a na Prośnie w roku 2010 zagęszczenie wynosiło 21 nor/10 km (Wylegała 2013, Wylegała et al. 2014, Wilżak et al. 2015). Zagęszczenie na Gwdzie było zbliżone do tych stwierdzonych na rzekach we wschodniej części kraju – Wiśle, Bugu, Narwi i Pilicy (Chmielewski & Nawrocki 2007). Tak wysokie zagęszczenia związane są z bardzo silnym meandrowaniem Gwdy w jej dolnym odcinku oraz występowaniem licznych i często bardzo długich skarp brzegowych. Mimo że nad Gwdą brzegówka zasiedla stosunkowo krótki odcinek rzeki, to populacja ta stanowi aż 0,3–0,7% populacji krajowej (Chodkiewicz et al. 2015). Dolna Gwda poniżej Piły powinna zostać włączona do obszaru Natura 2000 Dolina Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego, a brzegówka uznana za przedmiot ochrony. Pozwoliłoby to skuteczniej chronić ten unikatowy, silnie meandrujący odcinek rzeki i naturalne procesy kształtujące koryto dolnej Gwdy.

Nieznanym jest przedział czasowy, w którym pliszka górska zasiedliła obszar dorzecza Gwdy. Prawdopodobnie gatunek ten gniazdował sporadycznie na tym terenie już na początku XX wieku (Sikora 1992). Na dopływach Noteci, Gwdy i Drawy pliszka górska zaczęła być licznie wykrywana podczas prac nad Polskim Atlasem Ornitologicznym w latach 80. ubiegłego wieku (Bednorz et al. 2000). W tym czasie wielkopolską populację oceniono na 40–45 par, z czego zdecydowana większość gniazdowała w dorzeczu Drawy i – mniej licznie – Gwdy. Na Gwdzie i jej dopływach znanych było z tego okresu 8 stanowisk pliszki górskiej (Bednorz et al. 2000). Podczas spływu Gwdą w roku 1982 stwierdzono ją w 3 miejscach, w tym parę z młodymi (Karwacki 1991). Na początku lat 90. XX w. pliszka górska prawdopodobnie występowała już tu dość licznie. Pobieżne kontrole wykonane w roku 1993 w dorzeczu Gwdy wskazywały, że jest to gatunek powszechnie występujący na tym terenie. Zlokalizowano wówczas 22–23 pary, w tym 8 par na fragmentach rzek badanych w roku 2019 (A. Sikora, W. Półtorak – dane niepubl.). Zagęszczenie tego gatunku na Gwdzie i jej dopływach w roku 2019 było znacznie niższe niż na lęgowiskach zlokalizowanych w górach i na pogórzu, gdzie lokalnie dochodzi do 23 par/10 km cieku (Cichocki & Mielczarek 2011). Było ono natomiast zbliżone do zagęszczeń notowanych na innych rzekach należących do zlewni Noteci, np. na Drawie i Płocicznej, gdzie wynosiło odpowiednio 6,3–7,2 pary/10 km i 1,8–2,1

pary/10 km, ale nieco wyższe niż notowane na rzekach przymorskich (Śłupia, Wieprza, Łupawa, Łeba, Grabowa), gdzie wynosiło średnio 2,2 (0,9–3,3) pary/10 km (G. Jędro et al. – dane niepubl.) oraz na rzekach Ziemi Lubuskiej (1,2–2,5 pary/10 km) (Czechowski & Jędro 2009, Majer 2017msc). Biorąc pod uwagę długość pozostałych niezbadanych odcinków rzek (około 210 km), stanowiących odpowiednie siedliska tego gatunku oraz średnie zagęszczenie na zbadanych odcinkach, całą populację związaną z dorzeczem Gwdy można ocenić na około 150–200 par, czyli tyle ile szacowano dla całego środkowego Pomorza w latach 90. XX w. (Sikora 1992). Do tego wyliczenia wzięto pod uwagę tylko rzeki i ich odcinki (górną Gwdę, Dobrzyca, Zdbica, Czarna, Czernica, Szczyra, Chrzastowa, Dołga i Debrzynka), w przypadku których pobieżne obserwacje terenowe oraz analiza ortofotomap i map wskazywały, że stanowią one siedliska odpowiednie dla lęgowej pliszki górskiej.

Badania na części rzek sfinansowane były przez Regionalną Dyрекcyję Ochrony Środowiska w Poznaniu w ramach zlecenia dotyczącego uzupełnienia wiedzy o stanie populacji zimorodka w obszarze Natura 2000 Puszcza nad Gwdą.

Literatura

- Antczak J., Mohr A. (red.). 2006. Ptaki lęgowe terenów chronionych i wartych ochrony w środkowej części Pomorza. Słupsk.
- Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winięcki A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Chmielewski S., Nawrocki P. A. 2007. Brzegówka *Riparia riparia*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004, ss. 320–321. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Chodkiewicz T., Kuczyński L., Sikora A., Chylarecki P., Neubauer G., Ławicki Ł., Stawarczyk T. 2015. Ocena liczebności populacji ptaków lęgowych w Polsce w latach 2008–2012. *Ornis Pol.* 56: 149–189.
- Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.). 2015. Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny. Wyd. 2. GIOŚ, Warszawa.
- Cichocki W., Mielczarek P. 2011. Rozmieszczenie i liczebność pluszcza *Cinclus cinclus* i pliszki górskiej *Motacilla cinerea* w Tatrzańskim Parku Narodowym w latach 2008–2009. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 67: 137–146.
- Czechowski P., Jędro G. 2009. Rozmieszczenie i liczebność populacji lęgowej pliszki górskiej *Motacilla cinerea* w województwie lubuskim. *Not. Orn.* 50: 304–309.
- Górski W. (red.). 1991. Lęgowiska ptaków wodnych i błotnych oraz ich ochrona w środkowej części Pomorza. Słupsk.
- Górski W. 1982. Awifauna lęgowa w dolinach i pradolinach rzek Pobrzeża Pomorskiego. *Acta Zool. Cracov.* 26: 95–147.
- Jermaczek A., Chapiński P., Duda M., Glapan J., Kryza K., Plata W., Stanilewicz A. 2011. Ptaki stanowiące przedmioty ochrony w wielkopolskiej części obszaru specjalnej ochrony Natura 2000 „Puszcza nad Gwdą” i propozycje działań ochronnych. *Przeł. Przyr.* 22, 2: 32–64.
- Karwacki J. 1991. Ptaki wodne i błotne gniazdujące w dolinie i na jeziorach przepływowych Gwdy. W: Górski W. (red.). Lęgowiska ptaków wodnych i błotnych oraz ich ochrona w środkowej części Pomorza, ss. 143–150. Słupsk.
- Keller M., Kot H., Dombrowski A., Rowiński P., Chmielewski S., Bukaciński D. (red.). 2017. Ptaki Wisły środkowej. M-ŚTO, Pionki.
- Kucharski R., Sikora A. 2007. Zimorodek *Alcedo atthis*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004, ss. 288–289. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.

- Kucharski R. 2015. Zimorodek *Alcedo atthis*. W: Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.). 2015. Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny. Wyd. 2, ss. 535–540. GIOŚ, Warszawa.
- Kuźniak S. 2000. *Riparia riparia* (L., 1758) – brzegówka. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna, ss. 354–355. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Krzyżków T., Jermaczek A. 2016. Awifauna Drawieńskiego Parku Narodowego w latach 2012–2014. Przegl. Przyr. 3: 70–110.
- Ławicki Ł., Marchowski D., Mrugowski W., Niedźwiecki, S., Kaliciuk, J., Śmietana, P., Wysoki D. 2007. Awifauna Międzyodrza w latach 1994–2006. Not. Orn. 48: 37–53.
- Majer D. 2019 msc. Ocena liczebności i rozmieszczenia pliszki górskiej *Motacilla cinerea* w Drawieńskim Parku Narodowym. Praca magisterska. Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu.
- Mohr A., Kajtoch Ł. 2015. Gągoł *Bucephala clangula* i nurogęś *Mergus merganser*. W: Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.). 2015. Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny. Wyd. 2, ss. 50–57. GIOŚ, Warszawa.
- Nowakowski J.J., Górski A. 2009. Awifauna lęgowa Narwiańskiego Parku Narodowego – stan i zmiany. Not. Orn. 50: 97–110.
- Sikora A. 1992. Gnieźdzenie się pliszki górskiej (*Motacilla cinerea*) w północno-wschodniej Polsce. Not. Orn. 33: 145–149.
- Sikora A., Mielczarek P. 2007. Pliszka górska *Motacilla cinerea*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004, ss. 338–339. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Sikora A., Neubauer G., Antczak J., Kotlarz B., Ziółkowski M. 2015. Walory ornitologiczne doliny dolnej Łeby. Ptaki Pomorza 5: 49–62.
- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Chylarecki P., Neubauer G. (red.). 2007. Polski Atlas Ornitologiczny 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Stajszyk M. 2007. Gągoł *Bucephala clangula*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004, ss. 82–83. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Wilżak T., Pawlak S., Pietrzak T., Żurawlew P., Markiewicz E. 2015. Zmiany liczebności i rozmieszczenia wybranych gatunków ptaków w dolinie Proсны na przełomie wieków 20. i 21. Ptaki Wielkopolski 4: 3–16.
- Winiecki A., Mielczarek S. 2018. Awifauna lęgowa OSO Dolina Środkowej Warty – stan współczesny i zmiany w latach 1975–2015. Orn. Pol. 59: 17–55.
- Wylegała P. 2000. Gniazdowanie zimorodka *Alcedo atthis* w dużej odległości od zbiorników wodnych. Przegl. Przyr. 11, 1: 90–91.
- Wylegała P. 2013. Awifauna lęgowa pradolinowego odcinka doliny Noteci – stan aktualny oraz zmiany liczebności. Ptaki Wielkopolski 2: 2–17.
- Wylegała P., Kasprzak A., Batorycki A. 2014. Liczebności wybranych gatunków ptaków w dolinie Warty pomiędzy Poznaniem a Skwierzyną w roku 2013. Ptaki Wielkopolski 3: 30–35.

Przemysław Wylegała

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody Salamandra
Stolarska 7/3, 60-788 Poznań
przemo@salamandra.org.pl